

LBRIS

We know
books

NELU-CRISTIAN MOLDOVAN

PARCURSUL EUROPEAN AL ITALIEI (1948-2019)

**De la europenismul de după al Doilea Război
Mondial la euroscepticismul zilelor noastre**

**EDITURA
INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
„ION I. C. BRĂȚIANU“**

București, 2022

CUPRINS

Introducere	9
Ipotezele cercetării	10
Metodologia cercetării	11
Principalele întrebări de cercetare	11
Concepte sociologice	11
Operaționalizarea conceptelor sociologice	17
Metodele de cercetare sociologică	18
Obiectivele și importanța cercetării	19
Cronologie socială și politică	20
Cronologie a punctelor de inflexiune (1948–2019)	21
Introducere în viața socială și politică a Italiei după al Doilea Război Mondial	22
Altiero Spinelli și impactul său asupra societății italiene	24
Alcide de Gasperi și impactul său asupra vieții sociale	31
Antonio Gramsci și Palmiro Togliatti. Ideile comuniste și influența asupra societății	41
Campania electorală și alegerile din 1948	44
Societatea italiană și viața politică între alegerile din 1948 și cele din 1953	58
Tumultul sistemului internațional conduce la semnarea Tratatelor de la Roma	66
Schimbarea de atitudine a votanților de stânga după 1960	78
„Il compromesso storico“	90
Concluzii de etapă	91

Transformarea societății între 1970 și 1980	93
Apare în scenă Silvio Berlusconi. Transformarea obiceiurilor culturale	98
Comuniștii intră în Parlamentul European. Implicații asupra societății italiene	100
Concluzii de etapă	103
Economia Italiei și convulsiile societale din anii 1980	104
Campaniile electorale ale anilor '80 produc schimbări sociale structurale	111
Actul unic european și dezvoltarea politicii interne după semnarea sa	116
Concluzii de etapă	121
Transformarea totală a Italiei în contextul formării Uniunii Europene – 1990-2000	124
<i>Mani pulite</i> și alegerile din 1994. Societatea italiană se transformă	131
Silvio Berlusconi și Forza Italia schimbă modul de implicare a societății în viața politică	134
Concluzii de etapă	149
Anii 2000: schimbare totală de atitudine a cetățenilor. Berlusconi revine la putere, Prodi se mută la Comisia Europeană	153
Situția socio-economică după criza economică din 2008	173
Concluzii de etapă	179
Uniunea Europeană pierde Italia. De la Renzi la Salvini, orientarea europeanistă a populației s-a transformat în populism și euroscepticism	183
Raportarea societății în fața Brexitului și a referendumului de modificare a Constituției	194
Concluzii de etapă	204
Noua realitate politică de la Roma și impactul său social. Populismul și euroscepticismul au ajuns la guvernare și sunt acolo pentru a sta	206
Implicațiile sociale ale campaniei pentru alegerile naționale din 2018	208

Campania pentru europarlamentarele din 2019 și impactul său social	217
Concluzii de etapă	231
O analiză a răspunsurilor italienilor la Eurobarometrul standard (1974 – 2019).....	233
Pandemia de COVID-19 și urmările sale sociale și politice își lasă amprenta asupra viziunii societății din Italia	236
Guvernul Draghi și apariția tehnopopulismului	236
Implicarea Italiei în COP26 și găzduirea summitului G20 – evenimentele politice ale anului 2021 la nivel mondial	241
Geopolitica „verde“, al doilea an de pandemie și provocările politice ale guvernului Draghi.....	245
Concluziile cercetării	249
Bibliografie	279

Metodologia cercetării

Principalele întrebări de cercetare

- Care sunt forțele sociale care animă naționalismul și populismul italian?

- De ce se declară tot mai mulți italieni dezamăgiți de Uniunea Europeană?

- Cum au influențat globalizarea, transformările societale și mișcările sociale europene sau globale din ultimii ani comportamentul social și de vot al italienilor?

- Au influențat unele concepte și probleme sociologice de actualitate și aparent universale precum neîncrederea în instituțiile publice centrale, regionale sau mondiale; proiectare a imaginii unui vid de democrație și guvernare; instituții europene vs. descentralizare sau imigrație și transformarea societății?

- Cum s-a modificat rolul elitelor în societatea italiană și ce rol joacă astăzi?

Concepte sociologice

După cum se observă din ipoteze, principalele concepte cu care vom lucra sunt:

- schimbarea mentalului colectiv,
- dezamăgirea față de integrarea europeană,
- rolul elitelor,
- naționalism și
- populism.

Primul concept sociologic de la care am pornit această cercetare este **mentalul colectiv**. Cea mai simplă definiție a mentalului colectiv pe care am identificat-o este „*ansamblu al modurilor de a percepe, judeca, acționa, caracteristic «spiritului» unui grup, unei epoci*”

(Apostol et al., 1978). Alte definiții mai cuprinzătoare, pe care le-am identificat la începuturile cercetării, definesc „conștiința colectivă” ca fiind „constituită din ansamblul modurilor de a fi, simți, gândi, acționa, care constituie moștenirea comună a unei societăți, construită de-a lungul istoriei sale, transmisă din generație în generație, fiind acceptată și practică de majoritatea persoanelor membre. Ea ne precede, ne distinge de alții, ne supraviețuiește. Conștiința colectivă dă unei societăți caracteristici distinctive” (Ionescu & Rădoi, 2015). Totodată am avut în vedere o viziune mai amplă a mentalului colectiv capabil să influențeze narativul discursului public și cultural, de tipul paradigmei colectivității studiate de Gustave Le Bon sau Freud. „Modalitate colectivă de a gândi și simți, cod vital al umanității, cultura devine o cultură a recunoașterii atunci când, prin «jocul» elementelor sale componente – simboluri, rituri, limbaj, norme, tradiții, moravuri, valori – poate comunica la nivel interpersonal și intergrupal în medii sociale, etnice, confesionale, profesionale, generaționale diferite” (Carpinschi, 2005).

Înțelegerea sociologică a mentalului colectiv cu care am operat în această cercetare este mai cuprinzătoare și descrie mai mult o caracteristică intrinsecă specifică colectivităților din Italia, care la rândul lor formează poporul italian. Mentalul colectiv se referă la percepția faptelor sociale la nivel macro și nu la nivelul individului. Ovidiu Ivancu propune o definiție satisfăcătoare în acest sens, definind mentalul colectiv drept „un set comun de experiențe și de reacții care au drept consecință coagularea unei conștiințe a apartenenței la un același grup. Mentalul colectiv este urmarea directă a unei viețuirii împreună, dar și a unui set de imagini și mituri ce definesc grupul, îl legitimează și îl diferențiază, totodată, de ceilalți. Existența unui mental colectiv presupune, deci, de la bun început, reactivarea unei antinomii între Noi și Ceilalți, construcția unui imaginar colectiv ce vehiculează identități și alterități (...) Mentalul colectiv mizează pe o permanentă continuitate între generații. Indivizii și-au asumat, odată cu nașterea lor într-un anume grup, istoria grupului și tipul de experiențe care i-au jalonat existența. Mai mult decât atât, multă vreme se prezuma ideea că identitatea națională se cere protejată cu orice preț” (Ivancu, 2013). Astfel, am analizat nivelul percepției europeniste pe de-o parte prin analiza prezenței în discursul public și apoi prin dovezi cantitative relevate de cercetări sociologice relevante.

„Dezamăgirea față de Uniunea Europeană” a fost destul de greu de conceptualizat și pentru că nu reprezintă un concept definit în această

formă. În cartea „Emoții umane“ a autorului Jonathan H. Turner, „dezamăgirea“ apare ca o emoție primară (Turner, 2007). Intrând într-o profunzime mai sociologică a subiectului, am putut identifica în cartea „O teorie a dezamăgirii“ o definiție a autorilor Loomes și Sugden, care arată că dezamăgirea este „o reacție psihologică la un rezultat care nu convine așteptărilor inițiale. Pe cale de consecință, un individ compară rezultatul cu o anumită așteptare, lăsând loc posibilității de a fi dezamăgit când rezultatul este comparat în mod nefavorabil cu ceea ce s-ar fi putut întâmpla“ (Chauveau; Nalpas, 2019).

Ulterior, am descoperit însă că dezamăgirea italienilor față de Uniunea Europeană are foarte multe elemente de euroscepticism. Acest concept este definit în „Enciclopedia relațiilor internaționale“ drept „o ideologie clădită pe scepticismul față de Uniunea Europeană. Semnificația sa se deslușește prin raportare la modelul de integrare întocmit de Jean Monnet și Robert Schuman, retușat și extins succesiv din 1957 până în prezent (...) Treptat, euroscepticismul s-a propagat la nivel continental, iar după crima economico-financiară globală din anul 2008 această tendință s-a accentuat (...) Euroscepticismul înfierează birocracia excesivă și lipsa transparenței; recesiunea economică cu cortegiul său de consecințe, acut resimțite în țările est-europene și mediteraneene; cronicizarea așa-numitului sindrom «sindrom postaderare» generat de dezechilibrul dintre expectativă și realitate...“ (Dungaciu, 2017).

Ceea ce am descoperit este că italienii au fost dezamăgiți de nivelul dezvoltării economice a propriei țări după ce Uniunea Europeană și-a lărgit sfera economică de acțiune într-una politică urmare a Tratatului de la Maastricht. Această dezamăgire socială a fost speculată de partidele politice și s-a transformat într-o confruntare politică cu Bruxelles-ul pentru a compensa lipsa libertății de acțiune de la nivel național.

Nu în ultimul rând, am pornit în această cercetare cu o înțelegere extrem de simplistă a termenului de „elite“ și anume ca fiind ceea ce are mai bun o societate. Am împrumutat apoi viziunea lui Tony Giddens de lideri charismatici care influențează mișcarea socială (Giddens, 2010). Pe măsură însă ce am înaintat în cercetare am abordat din ce în ce mai mult o viziune mai apropiată de teoria elitismului care spune că elitele sunt cele care trebuie să își folosească puterea pentru a influența masele. Citându-l pe politologul italian Giovanni Sartori, Vasile Dâncu explică într-un editorial din revista „Sinteza“ cum **elita politică trebuie să negocieze în permanență pentru a genera un echilibru al ideilor și nu un conflict care să împingă societatea în haos** (Dâncu, 2017).

Însă în cadrul analizei noastre nu am avut în vedere doar elita politică, ci și cea culturală și cea religioasă. Pe parcursul cercetării, am putut constata cum **transformarea conceptului de elite a cunoscut o abordare globală. Sociologia a trebuit să devină mult mai cuprinzătoare în definirea elitelor pe măsură ce tehnologia a avansat.** Dacă în anii de început ai cercetării vorbeam de lideri charismatici capabili să anime o mulțime, iar ideile lor să influențeze comportamente, astăzi vorbim despre postări pe rețelele de socializare care animă mișcări sociale și influențează comportamente.

Referitor la înțelegerea conceptului de **populism** am plecat de la Jan Werner Muller, care în cartea sa „Ce este populismul?” încearcă o definiție care acoperă destul de bine fenomenul, implicațiile de securitate, manifestările politice și guvernamentale, dar și discursul populiştilor. *„Toți populiştilii pun în opoziție «poporul» și o elită coruptă, care își urmărește propriile interese. Dar nu toți cei care îi critică pe cei puternici sunt populişti. Ceea ce distinge cu adevărat un populist (...) este afirmația că el și numai el reprezintă poporul autentic. După cum a explicat Trump, deoarece el controlează acum executivul, poporul controlează guvernul. Implicit, asta înseamnă că orice opoziție este ilegitimă – dacă i te opui lui Trump, te opui poporului”* (Muller, 2017). Este practic același tip de discurs pe care am observat că Matteo Salvini l-a practicat în august 2019 pentru a determina căderea propriului guvern, motivând că poporul trebuie să aleagă și cine nu dorește acest lucru se îndreaptă împotriva poporului.

Specialiștii au identificat câteva tendințe ale populismului specifice Europei. Desigur, ele diferă în funcție de aria geografică despre care vorbim. Ele diferă și pentru că diferențele istorice, sociale, de dezvoltare economică și politice între regiuni au devenit mai pregnante în ultimii ani. Vorbim astfel de un populism de stânga, izvorât din dificultăți economice în sudul Europei, de unul iliberal în Europa Centrală și de Est, reminiscență a vremurilor politice trecute, și unul de dreapta, adesea naționalism intens, accentuat, exagerat sau antiimigraționist, șovin, homofob în vestul Europei sau Scandinavia. **Privit în spectrul sociologic, populismul este o reacție la transformarea societală pe care o trăim.** Antropologii consideră că natura umană trece printr-o transformare pe care nu a mai cunoscut-o de la descoperirea focului de către oamenii peșterilor. Așa cum focul a schimbat complet cursul omenirii, așa îl va schimba și tehnologia. Agenții schimbării funcționează în orice societate, însă aceștia sunt primiți întotdeauna cu reticență și

scepticism. Transformarea societală este întotdeauna abruptă și abrazivă, iar categoriile sociale se comportă diferit în fața ei. Unii o normalizează, alții o resping, unii se adaptează, iar o mică parte profită de pe urma ei. Ce se întâmplă diferit în zilele noastre este viteza cu care se petrece această transformare. Și acest lucru se întâmplă din cauza vitezei cu care circulă informația. Reacțiile postrevoluție industrială s-au observat în literatură în câteva decenii. De altfel, schimbările din trecut nu au influențat atât de mult viața cotidiană. În prezent, totul se schimbă, iar societățile noastre se transformă într-un mod fulgerător.

Populismul apare astfel ca o reacție la schimbările sociale, la politicile naționale și mondiale, la instituții și organisme multinaționale sau internaționale. Totodată, populismul este o reacție la incapacitatea instituțiilor publice de reformă. Acestea reacționează greoi, rămân prinse în metehnele birocratice care le-au permis funcționarea pe durata a zeci de ani și nu reușesc să se adapteze suficient de bine la noile dezvoltări de la nivel local, național sau internațional. Și pentru că exponenții instituțiilor publice sunt politicienii, aceștia au fost acuzați, poate pe nedrept de multe ori, de incapacitate. Incapacitate de reformă sau de a conștientiza nevoia acesteia. Astfel, s-au polarizat instituțiile, generând clivaje societale și emergența iminentă a populismului între aceste fisuri (Blanc et al., 2018).

Apariția tot mai densă a fenomenului și discursului populist în interiorul Uniunii Europene a făcut să fie conceptualizat la nivel de teorie și practică a relațiilor internaționale pornind de la dezvoltările sale instituționale și analitice. Considerăm că cea mai potrivită definiție a populismului în Uniunea Europeană pentru cercetarea noastră se regăsește în „Enciclopedia relațiilor internaționale“ și *„se referă, pe de o parte, la o specie nouă de populism, iar, pe de altă parte, la utilizarea unei noi paradigme politice de către partidele de extremă dreapta, care nu-și mai focalizează discursurile asupra temelor socio-economice exploatate de partidele tradiționale, ci se orientează mai ales spre temele socio-culturale, astfel încât asistăm la o metamorfoză a retoricii populiste într-una de tip civilizațional-identitar care atinge, invariabil, trinumul corupție-imigrație-securitate“* (Dungaciu, 2017).

Spre finalul cercetării, am întâlnit și conceptul de „**tehnopopulism**“, un concept teoretic destul de nou pentru științele politice și sociale. Apărut ca un termen care se voia să descrie și să studieze populismul izvorât din tehnologie, tehnopopulism a căpătat în ultimii ani o altă conotație în literatura politică și de relații internaționale. „*Un mix posti-*

deologic de guvernare tehnocratică și gândire politică (...) Tehnokrații (administratori apolitici pursânge, deseori guvernând în capacitate interimară) și populații (demagogi care animă mulțimile clamând că vorbesc pentru «oameni») sunt văzuți în mod obișnuit ca opuși total» (Barigazzi, 2021). Cu toate acestea, guvernul italian condus de Mario Draghi reprezintă exemplul perfect pentru această combinație. Având în fruntea sa un tehnocrat autentic, fost președinte al Băncii Centrale Europene, guvernul Draghi a fost instalat de un parlament creuzet al ideologiilor politice. Într-o accepțiune socio-academică tehnopopulismul demonstrează erodarea ideologiilor politice clasice de stânga și dreapta, scăderea în influență a rolului Bisericii în societate și lipsa unei alternative politice viabile și creștine la o formă a democrației liberale care pare neadaptată provocărilor postpandemice. Scena politică italiană pare întruchiparea perfectă a acestui nou fenomen. După alegerile din 2018, Parlamentul a instalat la Palatul Chigi (sediul guvernului italian) un guvern format din partide eurosceptice și populiste (Mișcarea 5 Stele și Liga Nord). Ulterior, același Parlament, e drept, mai fărâmițat, a ales să acorde votul de încredere unei coaliții proeuropene. Asta deși M5S era parte din această coaliție cu o abordare mai temperată și portretizată drept centristă în viziunea electoratului.

Cu privire la conceptul de naționalism, în înțelesul cercetării, am pornit de la definiția celebră și cu puternice accente webberiene oferită de Ernest Gellner în cartea sa „Națiuni și naționalism”: *„Naționalismul este în principal un principiu politic, care susține congruența unității politice și naționale. Naționalismul ca sentiment sau ca mișcare poate fi cel mai bine definit în termeni de principiu. Sentimentul naționalist este simțământul de furie care izvorăște din violarea acestui principiu sau simțământul de satisfacție izvorât din împlinirea sa”* (Gellner, 2006).

Pe parcursul cercetării am ajuns la o altă înțelegere a sa, mai apropiată de ceea ce Lewis Hyde opina într-un editorial din „New York Times”: *„Naționalismul vine în multe arome – cea etnică și cea civică, cea religioasă și cea seculară, cea de dreapta și de stânga”* (Hyde, 2019). Într-adevăr, naționalismul este înțeles în ziua de astăzi și în special în societatea italiană dincolo de însemnătatea sa de ideologie politică și se manifestă mai degrabă drept o nevoie a oamenilor de a se regăsi în ceva mai mareț, izvorâtă din dezamăgire față de elitele politice și de politicile propuse de la Bruxelles. Același Hyde concluzionează extrem de bine acest fenomen: *„Noul naționalism pare să fie mânat de foamea pentru identitate, pentru un sens solid al prezenței*

unuia în lume, îmbinat cu un stil al autocunoașterii care operează prin opoziție: sunt britanic, nu francez, sunt american, nu mexican, sunt creștin, nu musulman, sunt alb, nu negru. Luând în considerare acest punct de distanțare, naționalismul devine o scurtătură pentru memoria tuturor acestor opoziții“ (Hyde, 2019).

Yuval Noah Harari, unul dintre cei mai citați autori ai zilelor noastre, oferă și el o explicație pertinentă și relevantă pentru naționalismul din zilele noastre, adecvată și pentru ceea ce se întâmplă în Italia: „*O revenire la naționalism oferă soluții reale la problemele fără precedent ale lumii noastre globale sau este doar un mod escapist care ar putea condamna omenirea și întreaga biosferă la dezastru?*“ (Harari, 2018).

Operaționalizarea conceptelor sociologice

Pentru a operaționaliza aceste concepte, ne vom folosi în primul rând de comportamentul de vot al cetățenilor și campaniile electorale duse de principalele partide politice. Schimbarea mentalului colectiv se poate observa după felul în care au votat oamenii programele politice propuse de partide. Ce rezultate au avut partidele istorice, partidele noi și ce programe electorale au votat oamenii, discursul și narativul liderilor partidelor care au câștigat procente mari în alegeri. De asemenea, tot prin această metodă putem observa cum s-a schimbat discursul public de-a lungul timpului, care au fost revendicările sindicaliștilor de-a lungul anilor sau motivele pentru care s-au făcut greve majore și alte manifestații sociale. **Aceștia ar putea fi indicatorii definiționali care să caracterizeze conceptul de schimbare a mentalului colectiv.**

În ceea ce privește conceptul de „dezamăgire față de integrarea europeană“, vom încerca să îl conceptualizăm în primul rând printr-un mod mai practic. Majoritatea italienilor se plâng că Uniunea Europeană și adoptarea monedei euro i-au sărăcit. Așadar vom analiza puterea de cumpărare pe care o avea o familie cu venit mediu înainte și după adoptarea monedei euro și de asemenea vom studia economia Italiei înainte și după adoptarea monedei europene. Un alt indicator ar putea fi obiceiurile legate de consum și petrecere a timpului liber ale italienilor înainte și după adoptarea monedei euro și cum s-au modificat acestea.

În același timp, ne vom folosi de date cantitative (statistici oficiale, sondaje de opinie, eurobarometre), dar și calitative (discursuri, editoriale, interviuri) pentru a observa dacă există corelație între dezamăgirea față de dezvoltarea economică mai precară a Italiei în comparație

cu marile puteri europene și dezamăgirea față de Uniunea Europeană. Totodată, vom încerca să identificăm care a fost contextul social în care a avut loc această transformare, care au fost cauzele sociale care au determinat această dezamăgire manifestată de populație și nu în ultimul rând cum s-au adaptat elitele la această transformare și, de asemenea, cum a fost influențat comportamentul de vot al cetățenilor.

În legătură cu rolul elitelor, credem că acest concept ar putea fi operaționalizat în funcție de influența pe care au avut-o elitele în ceea ce privește rezultatul final al voturilor. Pentru a face asta, în primul rând trebuie să stabilim care au fost elitele fiecărei epoci, apoi să comparăm opțiunile lor electorale și să vedem dacă acestea s-au înregistrat printre partidele câștigătoare ale alegerilor. În același timp, vom încerca să identificăm cât mai multe elite dintr-un spectru cât mai larg al vieții sociale și cotidiene. De asemenea, vom încerca să determinăm cât de mult au influențat elitele religioase, culturale sau de media comportamentul societății italiene per ansamblu și cum au reușit ele să determine mișcări sociale sau să influențeze procesul politic de luare a deciziilor.

Cu privire la conceptul de **naționalism** și **populism**, acestea se corelează în opinia noastră cu conceptul de globalizare. Pornim însă de la spectrul mai larg al globalizării și ne nișăm apoi spre un fenomen identificat în primul rând în lumea occidentală. Pornim de la ipoteza că în această perioadă, democrația, ca nivel de organizare social și politic cunoscut până în prezent, suferă transformări radicale oriunde în lumea occidentală și că partidele populiste, de extremă dreapta în special, dar și de extremă stângă, câștigă din ce în ce mai mult în sondaje. Mijloacele de informare în masă și viteza fantastică în care circulă informația au dus această tendință și în Italia sau ceea ce se întâmplă în Italia este diferit de ce se întâmplă în restul Europei? Indicatorii pe care i-am putea folosi aici sunt programele politice ale partidelor populiste din Italia și programele principalelor partide populiste din principalele democrații ale lumii.

Metodele de cercetare sociologică

Vom folosi în principal **metode de cercetare calitative**, împreună cu cele **cantitative**. Pentru a studia comportamentul de vot al poporului italian vom apela în primul rând la rezultatele care se găsesc în **documente cifrice oficiale**. Tot de aceste documente, dar și de cele neoficiale ne vom folosi pentru a stabili puterea de cumpărare și obiceiurile legate de consum. De asemenea, pentru a vedea care au fost nemulțumirile

de-a lungul timpului putem apela la **sondaje de opinie, chestionare** cu privire la anumite teme, pe care le putem găsi în diferite baze de date. Pentru a studia care au fost elitele diferitelor vremuri, putem face o **analiză cantitativă a presei**, de exemplu putem studia care sunt numele care au apărut de cele mai multe ori într-o anumită perioadă de timp.

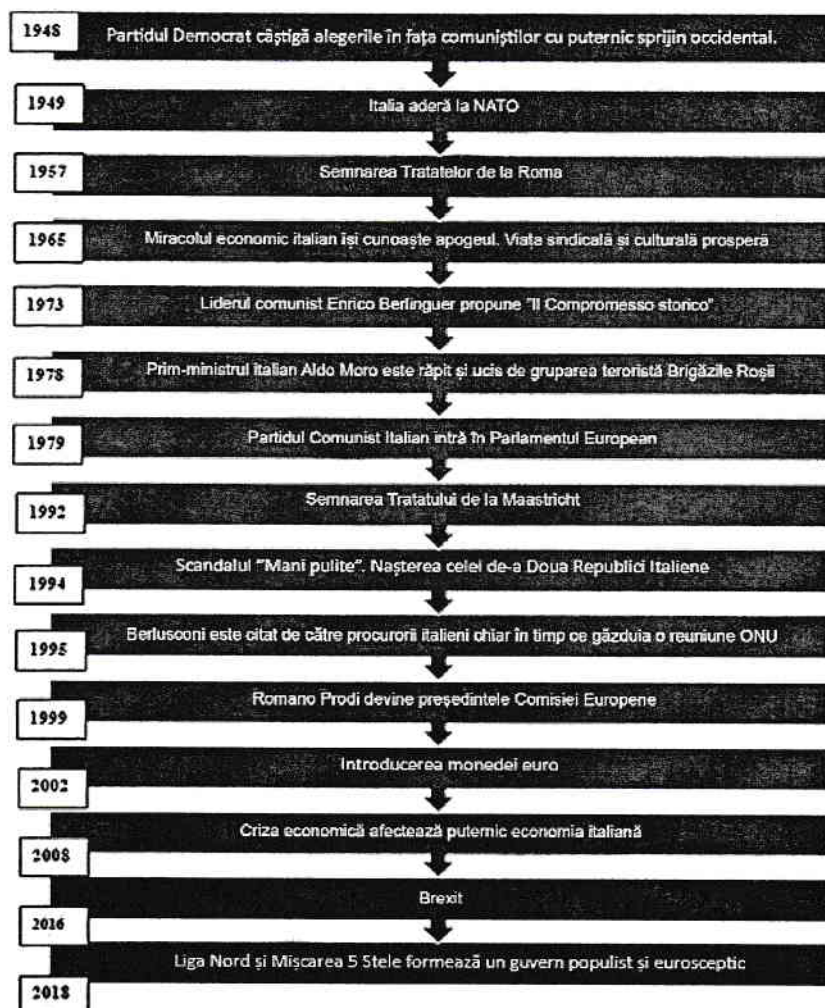
Pentru a întări aceste metode ne vom folosi de **interviuri sociologice, analiza de documente sociale** cum ar fi unele **biografii, autobiografii, presa centrală și locală** din care să reiasă contextul social al epocii și nu în ultimul rând de **observație**, așa putea spune chiar participativă, având în vedere că am locuit timp de șase luni la Roma, având posibilitatea să analizez unele evenimente, ca de exemplu o campanie electorală locală sau demisia Papei.

Obiectivele și importanța cercetării

Trebuie menționat că lucrarea se vrea una de sociologie politică. Principalul obiectiv al cercetării este desigur confirmarea ipotezelor. Se dorește demonstrarea faptului că mentalul colectiv italian s-a schimbat foarte mult într-o perioadă istorică destul de scurtă. Primordial este a se explica de ce a survenit această schimbare și generalizarea acestei explicații și către alte societăți sau regiuni. Pornim în această cercetare de la premisa că ce se întâmplă astăzi în Italia nu este un fapt singular și că aceleași forțe sociale animă lucruri asemănătoare în întreaga Europă.

Noutatea la această cercetare este faptul că nu s-a mai studiat această problemă în România. Totodată, Italia este oferită deseori drept exemplu negativ în literatura politică și socială de specialitate. În același timp, există sociologi și politologi care consideră că societatea italiană nu este cu nimic diferită față de alte societăți europene. În sprijinul acestora se poate aduce exemplul societății românești, anumite epoci din istorie suprapunându-se temporal, ca de exemplu cea de formare a unui popor unitar. Acest exemplu este întărit de comunitatea mare de români care s-a integrat în societatea italiană. La un nivel mai structural, elitele românești, la fel ca cele italiene, și-au dorit foarte mult integrarea euro-atlantică. La un deceniu de la integrare, deși populația României este una dintre cele mai europozitive din UE, există în subsidiar, dar și în discursul unor partide mainstream, elemente de naționalism și euroscepticism. Determinând fenomenele sociale petrecute în Italia în ultima jumătate de secol și încercarea de a transpune o explicație generalizată la nivel european, putem ajuta la angajarea constructivă în dezbaterile privind viitorul politic și social al Uniunii Europene.

Cronologie socială și politică

Cronologie a punctelor de inflexiune (1948-2019)

